

ARTICLE - EXTENDED PAPER

DIAGNOSTIC DEL NIVELL D'IMPLANTACIÓ DE LA PERSPECTIVA DE GÈNERE EN EL GRAU EN INFERMERIA DE L'ESCOLA SUPERIOR D'INFERMERIA DEL MAR

Montserrat Montiel Pastor, M Dolores Bardallo Porras, Paloma Garcimartín Cerezo, Antonio Moreno Poyatos, Iris Bosch Andolz i Germán Andrés Tormo
Escola Superior d'Infermeria del Mar (ESIMar). Centre adscrit a la UPF
Barcelona (Barcelona) - Espanya
mmontiel@parcdesalutmar.cat

RESUM

L'Escola Superior d'Infermeria del Mar, des de l'any 2017, té com a objectiu estratègic aplicar la perspectiva de gènere de forma transversal en els estudis del Grau en Infermeria. Un pas previ per a portar a terme aquest projecte ha estat realitzar una diagnosi de la situació prèvia per a saber en quin nivell estem, que estem fent i al mateix temps, assentar les bases per allò que cal i volem fer.

La diagnosi es va materialitzar amb un estudi que es va realitzar durant el curs 2017-2018. Es pretenia analitzar la percepció del professorat i de l'alumnat sobre la incorporació de la perspectiva de gènere en el Grau i analitzar els Plans Docents de totes les assignatures en quant a la inclusió de continguts, estratègies docents i referències bibliogràfiques relatives al gènere.

Els resultats d'aquest estudi ens han permès copsar la realitat de la que partim i dissenyar un pla d'actuació a mig i llarg termini que ens permetrà aplicar la mirada de gènere en la docència i la recerca disciplinar per tal de detectar, diagnosticar i eliminar possibles biaixos de gènere vinculats a la infermeria.

PARAULES CLAU

Perspectiva de gènere, gènere, docència, aprenentatge, grau en infermeria

ABSTRACT

In 2017, the Escola Superior d'Infermeria del Mar adopted gender mainstreaming in a transversal way as a strategic objective in the Nursing degree. The first step was to carry out to make a diagnosis of the baseline situation to know at what level we are and what we are doing. This diagnosis was carried out during the 2017-2018 academic year and has been useful to establish what we need and what we need to do.

The main goal of this diagnosis was to analyse teachers and students perceptions of the incorporation of gender mainstreaming in the Nursing Degree. Besides, we also analysed the teaching plans of all subjects regarding gender inclusion in the content, teaching strategies and bibliographic references.

The results of this study have allowed us to apprehend the reality from which we start and to design a plan of action in the medium and long term. It will allow us to incorporate the gender perspective in teaching and disciplinary research in order to detect, diagnose and eliminate the possible bias of gender in the nursing discipline.

KEYWORDS

Gender mainstreaming, gender, teaching, learning, nursing degree .

INTRODUCCIÓ

La incorporació de la perspectiva de gènere (gender mainstreaming) en el conjunt de disciplines universitàries està impulsada per moltes recomanacions, disposicions normatives i lleis d'abast català, espanyol i europeu. Al mateix temps, són moltes les evidències professionals i acadèmiques que demostren la importància d'incorporar la perspectiva de gènere de forma transversal en els diferents ensenyaments universitaris i en conseqüència, també en les ciències de la salut.

La Infermeria ha estat molt influenciada per la construcció de les identitats i rols de gènere en el seu esdevenir històric i en el seu desenvolupament professional i disciplinar. L'alta feminització dels estudis d'Infermeria i la gran quantitat de contribucions acadèmiques i professionals de les dones en els diferents àmbits de la Infermeria, no ha estat acompanyada per la proliferació de masses d'estudis de gènere vinculats a les cures infermeres i a la salut; tampoc de la implantació transversal del gènere com a categoria d'anàlisi dins els plans i programes docents.

L'absència de la mirada de gènere en la docència i sobretot en la recerca infermera ha portat a redundar en l'absència, el silenci epistemològic i la invisibilitat (1) de les qüestions vinculades al gènere, situació que es mimetitza i és un reflex d'allò que ja passa a la societat.

A la Universitat, el Grau en Infermeria reproduïx, en quant a la distribució per sexe de l'alumnat, el que ja es dona i es perpetua a nivell professional en tots els àmbits de la salut. L'elevat nombre de dones que integren la comunitat educativa del Grau en Infermeria als nostres centres universitaris posa de relleu la importància de la implementació d'iniciatives proactives relacionades amb la igualtat i que facin aflorar les desigualtats i biaixos de gènere i el seu impacte amb el que som i amb el que fem.

Una didàctica amb perspectiva de gènere no pretén dinamitar, ni qüestionar les estratègies, els recursos i les activitats que sustenten els processos d'ensenyament-aprenentatge sinó que el que pretén és qüestionar la mirada teòrica amb la que interpretem la nostra societat i el nostre coneixement disciplinar (1).

L'Escola Superior d'Infermeria del Mar l'any 2017 va incloure dins els objectius del seu Pla estratègic la perspectiva de gènere en dues línies complementàries d'actuació: treballar per estructurar una organització sensible al gènere i incloure la perspectiva de gènere en el Pla d'estudis de l'ESIMar de forma transversal.

Aplicar la perspectiva de gènere de forma transversal en els estudis d'Infermeria ens permetrà realitzar una reflexió des de la complexitat que ens porti a detectar, diagnosticar i eliminar possibles biaixos de gènere vinculats a la infermeria. La transversalitat requereix una mirada que interpel·la a la globalitat de les matèries que conformen els estudis d'Infermeria, des de les competències i resultats d'aprenentatge fins als continguts, les estratègies d'aprenentatge i l'avaluació d'una assignatura.

Pensem, que un pas previ per a introduir de forma transversal la perspectiva de gènere en el grau en infermeria és realitzar una diagnosi de la situació prèvia per a saber en quin nivell estem, que estem fent i al mateix temps, assentar les bases per allò que cal i volem fer.

Aquest diagnòstic es va realitzar durant el curs 2017-2018 mitjançant un estudi que s'estructura a partir dels següents objectius:

- Analitzar la percepció que el professorat del Grau té sobre la incorporació de la perspectiva de gènere per part del professorat en el Grau en Infermeria,
- Analitzar la percepció de l'alumnat sobre de la docència rebuda en quant al gènere.
- Analitzar els PDA de totes les assignatures del Grau en quant a la inclusió de continguts, estratègies docents i referències bibliogràfiques relatives al gènere.

DESENVOLUPAMENT

Per a portar a terme la diagnosi s'han utilitzat mètodes mixtes d'investigació amb l'objectiu d'obtenir dades quantitatives que emmarquin allò que està passant i dades qualitatives que recullen les experiències i les pròpies percepcions de les/dels participants; també s'ha utilitzat l'observació directa i l'anàlisi de texts, en aquest cas, els Plans docents d'assignatures (PDA).

En primer lloc, es va administrar una enquesta a tot el professorat que imparteix docència en el Grau (Adaptació de l'enquesta dissenyada pel projecte PlaQuid en el Grau de Ciències Polítiques i de l'Administració de la UPF (2)). La enquesta recollia preguntes de resposta tancada i preguntes de resposta oberta sense límit d'espai per a la resposta i es va distribuir online durant el mes d'abril de 2018. Es pretenia copsar fins a quin punt el professorat coneix que comporta aplicar la perspectiva de gènere i també, com ho feia el professorat que creia aplicar-la.

En segon lloc, es va administrar durant la segona quinzena de maig una enquesta online, que contenia preguntes tancades i obertes sense límit d'espai per a la resposta, adreçada a tot l'estudiantat dels cursos 3r i 4t del Grau, que ens va permetre aprofundir en la seva percepció sobre el tema d'estudi. Es va decidir incloure alumnes al final del període docent de tercer curs perquè aquests ja havien cursat la major part de les assignatures teòriques i havien realitzat 6 períodes de pràcticum, perquè depenent dels resultats teníem per endavant el 4t curs per a fer intervencions de millora. L'elecció de l'alumnat de 4t va ser per raons obvies, aquests havien cursat el cicle complet del Grau.

Previ a les dos enquestes es va proporcionar una definició de perspectiva de gènere per a que les i els participants tinguessin un punt de partida únic que ajudés a donar significat allò sobre el que se'ls hi preguntava:

“La perspectiva de gènere és aproximar-se a la realitat que estudiem identificant la mirada dels dos gèneres i les seves relacions de desigualtat.”(3)

L'enquesta del professorat es va enviar per correu electrònic i anava acompanyada d'una carta presentació de la Directora de l'ESIMar que assegurava que tothom sabés d'interès institucional sobre el projecte. L'enquesta de l'estudiantat estava presentada per la Referent d'Igualtat, persona i rol conegut per tots i totes.

Per últim, es va dissenyar un instrument amb una sèrie d'indicadors relacionats amb els continguts, les referències i la transmissió dels coneixements. S'han analitzat la totalitat de les assignatures que s'imparteixen en el Grau durant el curs acadèmic 2017 – 2018. Aquesta part de l'estudi es va realitzar simultàniament amb les altres etapes. La fase d'anàlisi de dades es va desenvolupar des del mes d'abril al més de juliol de 2018.

RESULTATS DESTACABLES

Percepció del professorat

La taxa de resposta va ser del 63'5% amb un total de 34 persones participants, 27 dones i 7 homes.

El professorat està relativament sensibilitzat amb els temes de gènere. Mes del 73% refereixen tenir formació sobre teories i construcció de gènere. I molts /moltes de les participants afirmen haver inclòs alguna estratègia o acció relacionada amb la referència i transmissió de coneixement des de la perspectiva de gènere.

Taula1. Accions relacionades amb la referència i transmissió de coneixement: la perspectiva de gènere a la docència

	n	%
Incorporo algun epígraf o subtema en el contingut de l'assignatura directament relacionat amb el gènere.	7	20,6
Centro algun dels debats de les sessions de seminari amb aspectes relacionats amb el gènere.	8	23,5
Incorporo algun exemple en el desenvolupament d'algun tema.	16	47,1
Tracto de manera transversal l'impacte diferenciat del gènere en els diferents temes de l'assignatura.	10	29,4
Motivo el pensament no estereotipat d'homes i dones als meus exemples de classe.	21	61,8
Equilibro el nombre d'autors i autores de la bibliografia del curs al pla docent.	2	5,9
Faig visible el nom complet dels autors i de les autores de la bibliografia del curs al pla docent.	5	14,7
Intento fomentar la participació equilibrada d'homes i dones a classe.	19	55,9
Faig explícita una posició crítica en situacions en que s'invisibilitzen o infrarepresenten les dones en el meu àmbit d'estudi.	15	44,1
Cap de les anteriors	3	8,8

Dades rellevants són que el 61'8% (21) motiva el pensament no estereotipat d'homes i dones, el 55'9% (19) fomenta la participació equilibrada d'homes i dones a l'aula i que 2l 47'1% (16) incorpora algun exemple en el desenvolupament en el desenvolupament d'un tema.

D'altra banda, només 7 persones incorporen algun epígraf o subtema en el contingut de l'assignatura directament relacionat amb el gènere i 5 fan visible el nom complet dels autors i de les autores de la bibliografia del curs al pla docent. Aquesta darrera dada estaria relacionada amb la invisibilitat que es fomenta amb bibliografies referenciades amb normes que promouen la utilització de la inicial del nom, ja que hi ha estudis que demostren que l'alumnat front una inicial pensa directament que l'autoria és d'un home (2).

En referència a la percepció en quant a l'aplicació de la perspectiva de gènere a la docència més de la meitat del professorat diu que si l'aplica.

Taula 2. Aplicació percebuda de la perspectiva de gènere a la docència

OPCIONS DE RESPOSTA	D	H	%
Si, aplica perspectiva de gènere	14	5	55,9
No, aplica perspectiva de gènere	10	0	29,4

No ho sap	3	2	14,7
-----------	---	---	------

Un 80% del professorat pensa que té molta rellevància la incorporació de la perspectiva de gènere a les assignatures impartides.

El 85'3% (29) no ha rebut formació específica sobre la incorporació de la perspectiva de gènere a la docència i la majoria pensen que fer formació és la millor estratègia per aconseguir incorporar-la.

Finalment, el 100% veu factible la incorporació de la perspectiva de gènere a les assignatures que imparteix.

Percepció de l'alumnat

S'han obtingut 122 enquestes complimentades per alumnes de tercer (68) i quart curs (54).

Taula 3. Distribució per curs i sexe dels/de les participants

		D	H
PARTICIPANTS	122	112 (91,8%)	10 (8,2%)
3r curs	68 (55,7%)	66 (97%)	2 (3%)
4t curs	54 (44,3%)	46 (44,3%)	8 (14,9%)

Quasi el 50% de l'alumnat respon que a vegades s'han tractat temes de gènere a l'aula, un 37% poques vegades, un 12% contínuament i també un 12% diu que mai.

Segons l'alumnat les assignatures on s'han tractat els temes de gènere són per ordre del nombre de citacions: antropologia, imatge social del cos, gestió de cures, evolució històrica i filosòfica de la infermeria, desenvolupament psicosocial, infermeria de l'adult.

En quant a si la perspectiva de gènere hauria d'estar inclosa en totes les assignatures: el 75'4% (92) pensa que si hauria d'estar inclosa; el 23'8% (29) que cada professor/a hauria de ser lliure de tractar o no, la perspectiva de gènere a la seva assignatura % (29) i només una persona pensa que no és un tema important.

116 persones poden anomenar a 5 autors de la bibliografia recomanada o referenciada a classe i en els PDA, només 6 persones no poden.

Hem incorporat dues preguntes obertes sobre la percepció d'haver patit situacions discriminatòries perquè creiem que una persona capaç de interpretar i explicar aquestes situacions és més procliu a entendre la perspectiva de gènere.

Front la pregunta: T'has sentit discriminada/discriminat per raons de gènere (pel fet de ser dona o home o per la teva identitat sexual)?

Taula 4. Percepció de discriminació en general

RESPOSTA	HO EXPLIQUEN
SI 31 (25,4%)	29
NO 91 (74,6%)	---

Durant els pràcticums t'has sentit discriminada/discriminat per raons de gènere (pel fet de ser dona o home o per la teva identitat sexual)?

Taula 5. Percepció de discriminació en els pràcticums

RESPOSTA	HO EXPLIQUEN
SI 24 (19%) (23D – 1H)	22 (21D – 1H)
NO 91 (74,6%)	---

Revisió i anàlisi dels PDA

La referència del coneixement

Només 96 (14,5%) de les 661 referències bibliogràfiques que estan consignades en el conjunt de plans docents del Grau visibilitzen i especifiquen si l'autoria pertany a homes o dones.

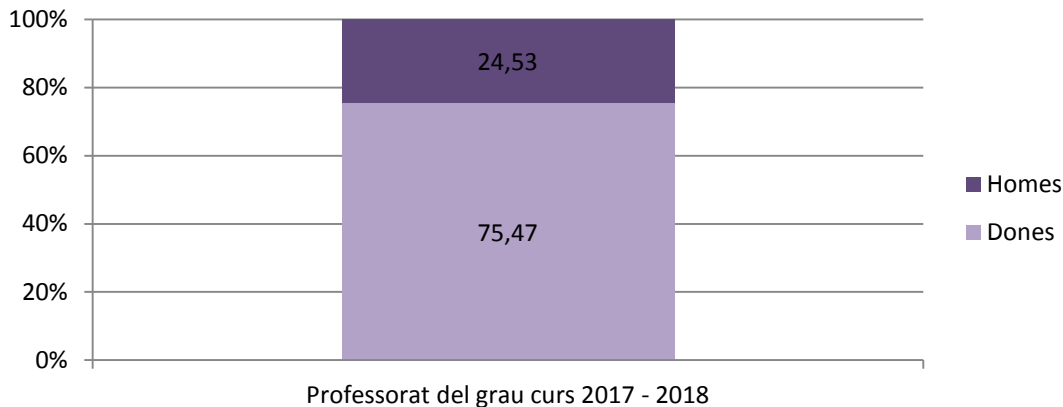
Són 6 assignatures de Grau les que referencien la bibliografia amb el nom complet d'autors i autores afavorint que l'alumnat tingui una informació clara sobre l'autoria i al mateix temps fan visible l'aportació de les dones al coneixement propi de cada assignatura.

Si analitzem les referències bibliogràfiques d'aquestes 6 assignatures que representen el 14,5% de totes les referències bibliogràfiques contingudes en la totalitat dels programes, podem apreciar que es referencien 51 documents en els que la primera autora és una dona i 45 en els que el primer autor és un home. També contenen 8 referències que pertanyen a documents publicats per a diferents organismes nacionals i internacionals

Si realitzem una mirada qualitativa les dades analitzades anteriorment podem destacar alguns aspectes importants:

- 1.- La coordinació de les 6 assignatures que referencien el nom complet de les autores i els autors recau en 4 professores.
- 2.- La major part de les assignatures pertanyen al 2n curs de Grau, curs que estava coordinat per la Referent d'Igualtat

Gràfic 1. Professorat del Grau en Infermeria (percentatges per sexe*)

Una dada important que també pot il·lustrar la situació del gènere en el Grau d'Infermeria i que es comenta per si sola, és el percentatge d'homes i dones del professorat (gràfic 1). D'aquestes dades es desprèn que el percentatge de professores no implica una major sensibilització de gènere a l'hora de la citació de les referències bibliogràfiques.

Els continguts de la docència

De les 48 assignatures analitzades 9 tenen una competència específica de gènere. Paradoxalment, només a 5 d'aquestes competències se'ls hi correspon un resultat d'aprenentatge. Hi ha dos assignatures que no tenen competències de gènere però sí un resultat d'aprenentatge. També trobem 4 assignatures que tenint competència no tenen resultats d'aprenentatge.

D'altra banda només 4 PDA contenen temes específics de gènere, una d'elles explicita un epígraf de perspectiva de gènere i una altra compte amb 2 epígrafs amb temes relacionats amb el gènere. Només dues assignatures de les que tenen una competència específica al mateix temps descriu continguts sobre el tema.

La diagnosi ha demostrat una manca important del llenguatge inclusiu. S'utilitzen poc les formes neutres dels substantius referits a persones. Hi ha PDA en els que utilitza únicament o excessivament el masculí. Aquestes dades tenen una forta significació simbòlica ja que en una professió en el que més del 80% de les professionals són dones es segueixen perpetuant normes lingüístiques que invisibilitzen les dones.

CONCLUSIONS

Aquest estudi ha analitzat la aplicació de la perspectiva de gènere en el procés d'ensenyament-aprenentatge en el Grau en Infermeria de l'ESIMar i ens ha aportat des dades per a copsar la percepció del professorat i l'alumnat sobre els temes de gènere.

Es demostra que existeix una confusió entre el professorat quan pensa que parlar de gènere és el mateix que aplicar una perspectiva de gènere en la seva docència.

Són positives les dades sobre estratègies i activitats docents al voltant del gènere que realitza el professorat. Però al mateix temps, és important remarcar que totes aquestes iniciatives no es veuen reflectides en la gran majoria dels plans docents.

L'alumnat identifica molt bé aquelles assignatures que introdueixen qüestions de gènere en els seus programes i que al mateix temps estan contemplades als PDA.

Com altres estudis demostren (2) s'ha produït un efecte col·lateral en quant a que s'ha propiciat un debat intern fruit de la reflexió del professorat sobre la conveniència d'aplicar la perspectiva de gènere en les seves assignatures i en el Grau.

Els resultats han estat el punt de partida que ens ha permès realitzar el disseny d'un pla d'actuació que permetrà la introducció efectiva de la perspectiva de gènere en el nostre currículum.

Finalment, creiem que el posicionament de l'AQU en quant a la publicació i difusió durant el més de gener d'enguany del Marc general per a la incorporació de la perspectiva de gènere en la docència universitària (5) ha canviat el panorama a la Universitat Catalana. Ja no serà el projecte d'uns centres concrets sinó que es convertirà en un objectiu comú de tothom.

BIBLIOGRAFIA

(1) Bach AM (coordinadora). *Para una didáctica con perspectiva de género*. Buenos Aires. UNSAM EDITA; 2015.

(2) Verge T (coord.). *Informe: La perspectiva de gènere en la docència. Grau en Ciències Polítiques i de l'Administració*. Barcelona. Facultat CPIS. Universitat Pompeu Fabra; 2014. Disponible a: https://www.upf.edu/documents/7195201/200373641/CPIS_2014.pdf/cae8050e-473d-e715-dcc8-fa65cdb40c51

(3) Batler J. *El género en disputa*, Barcelona. Paidós Ibérica; 1990.

(4) Seager J. *La mujer en el mundo: Atlas de la geografía feminista*. Barcelona. Grijalbo; 2018.

(5) Agència de la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya (AQU). *Marc general per a la incorporació de la perspectiva de gènere en la docència universitària*. Barcelona. AQU Catalunya; 2018